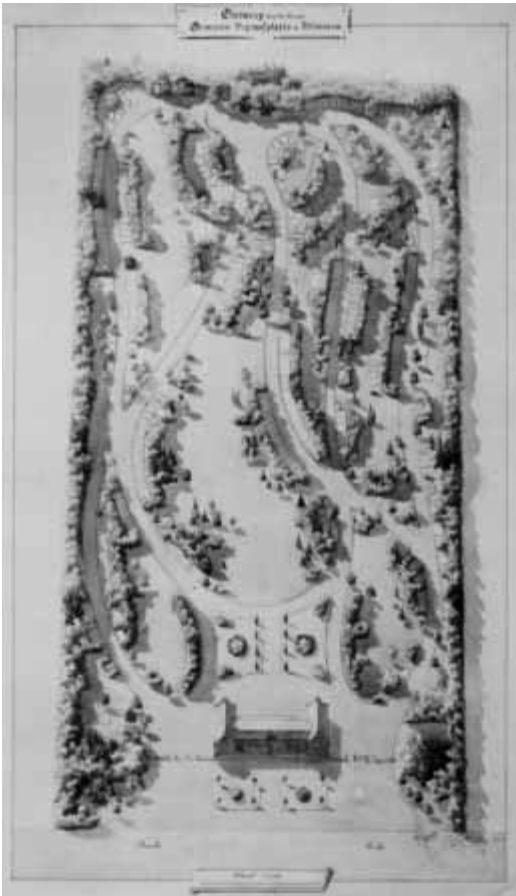

BOEKBESPREKINGEN EN NIEUWE PUBLICATIES

De Atlas van Hilversum

Van deze Atlas, die in het vorige nummer van *Eigen Perk* al werd aangekondigd is op 19 maart jongstleden het eerste exemplaar aan Burgemeester Bakker aangeboden. Het is een verzameling van 28 zeer fraai uitgevoerde platen die alle op Hilversum betrekking hebben. Het beeldmateriaal is afkomstig uit de topografisch-historische collecties van het Goois Museum en van het Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek. De Atlas beoogt een klein en met zorg gekozen deel van die collecties naar buiten en naar het publiek

te brengen. Er is evenwel een tweede doelstelling, namelijk om zichtbaar te maken hoe Hilversum zich gedurende de laatste twee eeuwen heeft ontwikkeld. Bij het samenstellen van de verzameling zijn dus eigenlijk drie invalshoeken gehanteerd, een cultuur-historische, een artistieke en een topografische (Hilversumse) invalshoek. Omdat het Museum en het Streekarchief ieder een schat aan platen en ander beeldmateriaal bezitten moet de selectie geen eenvoudige taak geweest zijn.

De cultuur-historische invalshoek lijkt overheerst te hebben. De 28 platen zijn keurig in tijdsvolgorde gerangschikt, beginnend met de aquarel *Het dorp Hilversum* van N. Wicart uit de tweede helft van de 17e eeuw tot aan de linoleumsnede *Montessorischool Hilversum-Zuid* van G. Lensing Brouwer uit 1985. Binnen deze chronologie zijn de beelden van wisselend artistiek gehalte. Naast de schilderijen en tekeningen worden vier affiches en niet minder dan vijf ontwerptekeningen gepresenteerd waarin uiteraard zaken als technische detaillering en correcte maatvoering centraal staan. Toch zijn enkele ontwerptekeningen zoals het *Ontwerp voor de nieuwe Gemeente Begraafplaats te Hilversum (Bosdrift)* uit 1889 heel decoratief. Dat geldt trouwens wel voor alle platen van de Atlas. De derde invalshoek, een overzicht te geven van de ontwikkeling van de gemeente Hilversum, is het minst gelukt. Het station en het raadhuis krijgen met elk drie afbeeldingen wel erg veel aandacht, terwijl van *Over 't Spoor* geen enkele prent is opgenomen. Dat is toch wel een gemiste kans want die wijk heeft een bijzondere ontwikkeling doorgemaakt: van een parkachtig landschap met villa's tot een industriewijk met arbeiderswoningen. Daar zal het Goois Museum vast wel een tekening van hebben.

Het in een cahier bijgeleverde commentaar geeft niet alleen een goede toelichting op elk van de platen afzonderlijk maar ziet ook kans om als verbindende tekst te fungeren. Uit de tekst en de platen tezamen komt dan toch het samenhangende verhaal van de geschiedenis van Hilversum naar voren. De beide samenstellers van de Atlas,

het Goois Museum en het Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek, hebben daarmee een groot compliment verdiend.

De Atlas van Hilversum is uitgegeven door de Uitgeverij Europese Bibliotheek te Zaltbommel en te koop in de Hilversumse boekhandels. Prijs f.349,-.

AS

De commandobunker van Hilversum

Vorig jaar verscheen van de hand van Joep Bremmers, Marc Machielse en Hans Sakkers het boek *De commandobunker van Hilversum*, beter bekend onder de naam "Blaskowitz-bunker". Al enige keren is in *Eigen Perk* de geschiedenis van deze bunker aan de orde geweest. Met dit nieuwe boek beschikken we nu over het complete verhaal van de bunker.

Zenuwcentrum van de "Wehrmacht"

De bunker vormde de kern van het opperbevel van de Duitse troepen in Nederland in de periode 1943-1945. Al snel nadat de Duitse bezetting van Nederland een feit was geworden, vestigden zowel de verschillende hogere militaire staven als het civiele bestuur zich in Den Haag. Het civiele bestuur werd geleid door Seyss-Inquart. Voor het militaire bestuur werd een *Wehrmachtsbefehlhaber in den Niederlanden* benoemd. De *Wehrmachtsbefehlhaber* had tot taak de orde in Nederland te handhaven en voerde het bevel over alle in Nederland gelegerde Duitse troepen. Hij ressorteerde rechtstreeks onder het *Oberkommando der Wehrmacht* in Berlijn. De staf stond onder leiding van *General der Flieger* Christiansen.

De keuze van Den Haag als vestigingsplaats voor de hoogste militaire staf in Nederland bleek na enige tijd toch minder tactisch. Bij een invasie van de geallieerden zou het hoofdkwartier direct in de gevechtszone komen te liggen en daar houdt een hogere legerleiding niet van. In april 1942 verhuisde Christiansen met zijn staf naar Hilversum, waar diverse gebouwen en villa's als onderkomen gevorderd werden. In de gebouwen van de Rüdelsheim-stichting aan de Verdilaan in de villawijk Kannesheuvel vestigde zich een *Sonderstab* van het *Oberkommando der Wehrmacht*.

De Rüdelsheim-stichting was een internaat voor zwakzinnige joodse kinderen, dat daar sinds 1925

General der Flieger Christiansen, voor wie de bunker in eerste instantie gebouwd werd.

gevestigd was. In 1942 bestond het complex uit twee grote paviljoens en enkele bijgebouwen. Het complex moest op last van de Duitsers worden ontruimd en de bewoners verhuisden naar het gebouw De Monnikenberg aan de Soestdijkerstraatweg. Tijdens een landelijke razzia werden alle kinderen gedeporteerd naar Westerbork. Naar alle waarschijnlijkheid zijn zij allen omgekomen in het vernietigingskamp Sobibor.

In de loop van 1943 verhuisden Christiansen en zijn staf naar de gebouwen van de Rüdelsheimstichting. Tal van villa's in de buurt werden gevorderd om al het stafpersoneel onder te brengen. Ook andere onderdelen van de Duitse krijgsmacht vestigden zich in de buurt, o.a. de militaire berichtendienst in de villa Wisseloord. Zo ontstond er in het Kannesheuvelpark een 'citadel' voor de Duitse *Wehrmacht*, omringd met prikkeldraadversperringen, schuttersputten en luchtafweerschut. Het gebied was grotendeels afgesloten voor burgers en om ontdekking vanuit de lucht te voorkomen werden de wegen in het gebied onherkenbaar gemaakt door er camouflagenetten boven te hangen. De angst voor ontdekking vanuit de lucht zat er blijkbaar goed in, want het Duit-

se militaire personeel kreeg uitdrukkelijke orders om niet op te vallen. Zo bleven de auto's van de oorspronkelijke villabewoners op de oprijlanen staan en moesten af en toe een stukje verplaatst worden, zodat het er vanuit de lucht uitzag alsof ze nog gewoon in gebruik waren. De Duitsers gingen zelfs zo ver dat ze op gezette tijden 'burger'-wasgoed aan de waslijnen te drogen hingen! Niettemin is het gebied bij twee gelegenheden vanuit de lucht aangevallen: op 29 december 1944 en 20 maart 1945. Beide aanvallen vonden plaats op aandringen van het verzet, dat uiteraard de concentratie van Duitse troepen in het gebied al veel eerder doorgegeven had aan 'Londen'. Zie ook het artikel over spionage in Hilversum

Uiteraard hadden ook de Duitsers al veel eerder met een luchtaanval rekening gehouden en vanaf 1943 werden er in het gebied een aantal bunkers gebouwd. De Blaskowitzbunker was daarvan de grootste en nam een centrale plaats in het geheel in. Vanuit deze bunker, voorzien van eigen stroom- en watervoorziening, kon de gehele *Wehrmacht* in Nederland bestuurd worden. Vanaf mei 1944 hebben de Duitsers de bunker ook daadwerkelijk voor dat doel dagelijks gebruikt. De bunker werd gebouwd op het sportterrein tussen de twee paviljoens van de Rüdelsheim-stichting en behoorde tot een der grootsten in Europa. Zowel dak als muren zijn ongeveer twee meter dik. In feite waren het twee bunkers die aan elkaar gebouwd werden met een tussenstuk, waarin zich de noodstroomvoorziening bevond. Het geheel was voorzien van gasluizen en kon totaal van de buitenwereld worden afgesloten.

Eind januari '45 werd Christiansen met zijn staf naar Emmen verplaatst, terwijl generaal Blumentritt het bevel overnam van de troepen in "vesting Holland", het resterende gebied dat nog niet door de geallieerden veroverd was. Blumentritt werd op zijn beurt op 21 maart 1945 vervangen door *General Oberst* Blaskowitz. Deze was als commandant van de Duitse troepen in vesting Holland degene die namens de *Wehrmacht* de capitulatie in Wageningen tekende.

Wie was Blaskowitz?

Blaskowitz is in Nederland een tamelijk onbekende figuur. Waarschijnlijk is dit te wijten aan het feit dat hij slechts ruim een maand het opperbevel van de Duitse troepen in Nederland heeft gevoerd. In

het boek *De commandobunker van Hilversum* wordt aan hem, en aan zijn voorganger Christiansen een biografie gewijd. Blaskowitz had al een lange militaire loopbaan achter de rug. Johannes Albrecht Blaskowitz werd op 10 juli 1883 in Oostpruisen geboren. In 1901 ging hij op 18-jarige leeftijd het leger in. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vocht hij onder andere in Lotharingen en Vlaanderen, Ook vocht hij in Zuid-Tirol en nam hij deel aan de veldtocht tegen Servië. Aan het eind van de Eerste Wereldoorlog had hij zich opgewerkt tot officier van de generale staf en was als zodanig werkzaam aan zowel het westelijk front als in Rusland.

In het Interbellum deed Blaskowitz dienst in verschillende staven en was hij commandant van verschillende eenheden. In 1938 kreeg hij de rang van *General der Infanterie* en werd hij bevelhebber van *Heeresgruppe 3*, waarmee hij maart 1939 Tsjechoslowakije binnentrok. In oktober 1939, na de Duitse inval in Polen, werd hij aangesteld als *Oberbefehlshaber Ost* en kreeg het bevel over de Duitse troepen in Polen. Zijn voorganger daar, Von Rundstedt, werd naar de westgrens van Duitsland

Blaskowitz tijdens een bezoek aan Parijs in mei 1944.

verplaatst om daar de inval van mei 1940 voor te bereiden. Als *Oberbefehlshaber Ost* bleek Blaskowitz er, als militair van de oude stempel, geheel andere ideeën dan Hitler op na te houden over wat voor militairen betamelijk is. In een uitgebreid rapport aan Hitler rapporteerde hij diverse schendingen van de mensenrechten, gepleegd door de SS en het *Wehrmacht* personeel. Daarmee kwam hij niet alleen in conflict met de Duitse politieke bestuurder van Polen, Dr. Hans Frank (de Poolse tegenhanger van Seyss-Inquart), ook Hitler nam hem zijn kritische houding niet in dank af. Hitler schijnt over het rapport van Blaskowitz opgemerkt te hebben: "Met een heilsleger kan men nu eenmaal geen oorlog winnen." Blaskowitz was de eerste, en een van de weinigen, die zich kritisch uitliet over de SS en wandaden van het Duitse leger in het algemeen. Deze aanvaring met de politieke doelstellingen van Nazi-Duitsland heeft verstrekkende gevolgen gehad op zijn verdere militaire loopbaan. De 'lastige' Blaskowitz bleef van mei 1940 tot de zomer van 1944 gelegerd in Zuid-Frankrijk, zo ver mogelijk buiten het bereik van de uitroeiing van het joodse volk. Hoewel hij door zijn directe superieuren wel werd voorgedragen voor promotie tot veldmaarschalk, is dat nooit gebeurd.

Half augustus 1944 landden de Amerikanen op de Franse zuidkust en al enkele dagen later kreeg Blaskowitz de opdracht de legergroep G, waarover hij inmiddels het opperbevel voerde, terug te trekken op de Vogezes. Dit lukte wonder boven wonder, want de oprukkende Amerikanen zaten hem op de hielen. Na actief te zijn geweest in het Ardennenoffensief werd Blaskowitz eind januari 1945 benoemd tot bevelhebber over *Heeresgruppe H*, waaronder ook het 25ste leger dat het nog bezette deel van Nederland moest verdedigen tegen de geallieerden.

Toen het begin april 1945 zelfs de Duitsers duidelijk werd dat de Vesting Holland van Duitsland afgesneden dreigde te raken, werd Blaskowitz benoemd tot bevelhebber over dat gebied en vestigde hij zich in Hilversum waar hij de bunker aan de Rossinilaan betrok. Van daaruit leidde hij de Duitse eindstrijd tegen de geallieerden en vertrok hij naar Wageningen voor de capitulatieonderhandelingen en het tekenen van de capitulatieovereenkomst op 6 mei.

Bij de onderhandelingen was Blaskowitz, na overleg met het hoofdkwartier van Eisenhower,

Blaskowitz tijdens zijn gevangenschap in Neurenberg.

verzekerd dat hij na de capitulatie niet vervolgd zou worden voor oorlogsmisdaden. Na de capitulatie bleef Blaskowitz aan als bevelhebber van het Duitse leger tussen de Hollandse kust en de Weser, zij het nu onder directie van het 1^e Canadese leger. Op 4 en 5 juni ging hij met zijn staf naar Aurich, waar hij toch werd gearresteerd op verdenking van het plegen en hebben toegestaan van oorlogsmisdaden. Hij werd weer naar Hilversum overgebracht waar hij in een met prikkeldraad omheind tentenkamp in het Corversbos, bewaakt door de Canadezen, gevangen werd gezet. Enige tijd later werd hij in Neurenberg gevangen gezet. Tot een veroordeling is het echter nooit gekomen; op 5 februari 1948 stortte hij van de galerij van de derde etage van de Neurenbergse gevangenis naar beneden. Onduidelijk is nog altijd of het moord of zelfmoord is geweest. Voor het proces waren de verwachtingen hoopvol, niet in de laatste plaats omdat diverse geallieerde bevelhebbers, waaronder Foulkes en Kitching, zich positief hadden uitgelaten over hun voormalige tegenstander.

De bunker na de oorlog

Direct na de bevrijding heeft de bunker enige tijd dienst gedaan als interneringskamp voor NSB-ers en andere collaborateurs. De Rüdelsheimstichting

kwam in juni 1945 weer naar Hilversum terug, maar trof aan de Verdilaan een enorme puinhoop aan. Het hoofdgebouw was door de beschietingen volkomen weggevaagd, maar het voormalige jongenspaviljoen erachter was na enige reparatie weer geschikt te maken voor de opvang van joodse kinderen. De Rüdelsheimstichting stelde haar deuren nu open voor joodse weeskinderen die tijdens de oorlog ondergedoken hadden gezeten of uit de vernietigingskampen terug waren gekomen. Er meldden zich echter maar 35 kinderen aan, zodat de stichting besloot het complex aan de Verdilaan af te stoten. De Koninklijke Luchtmacht bleek interesse te hebben voor het complex, en vooral voor de bunker, die vanaf 1946 leeg had gestaan. In 1952 gingen zij tot koop over en vestigde in het voormalige jongenspaviljoen en de bunker, nu omgedoopt tot de Van Helsdingenkazerne, het Verkeersleiding- en Verbindings-squadron. Kapitein Jacob Pieter van Helsdingen sneuvelde op 7 maart 1942 op Java in de strijd tegen Japan toen zijn vliegtuig bij een aanval neergeschoten werd.

Nadien zijn in het complex nog andere diensten van de Luchtmacht werkzaam geweest. Zo trok in 1961 de Meteorologische Dienst er bij in. Het squadron was inmiddels (in 1958) omgedoopt tot Vluichtinlichtingen- en Verbindingsgroep. In de bunker zelf werden radio- en telexkamers, het verbindingsbureau en codekamer ondergebracht. In de loop der tijd zijn er enige verbouwingen in de bunker geweest om deze aan te passen aan de hoger wordende eisen m.b.t. arbeidsomstandigheden. Zo gaat het verhaal dat de in de bunker

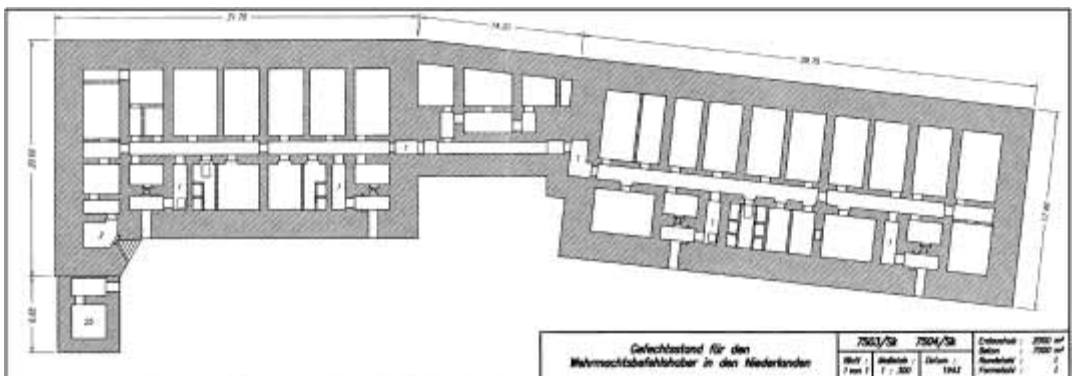
opgestelde apparatuur zoveel warmte produceerde, dat in 1965 een geheel nieuw luchtverversingssysteem aangelegd moest worden.

In de loop van de jaren tachtig raakte de bunker buiten gebruik, omdat de Luchtmacht diverse diensten overplaatste naar de Zwaluwenberg. In 1992 verliet de Luchtmacht het kazernecomplex definitief. De gemeente Hilversum had al herhaalde malen aangegeven dat zij de situering van een kazerne in een villawijk als problematisch zagen. De gemeente kocht het complex op met het oog op sloop en villabouw. Vanaf 1992 is het complex bewoond door jongeren die dienst doen als "kraakwacht". Sinds vorig jaar zijn er concrete plannen om alle bebouwing op het terrein, inclusief de bunker, te slopen voor de bouw van 10 villa's.

Slopen of ... ?

Vanuit militair-historisch oogpunt valt er veel te zeggen voor het behoud van de Blaskowitzbunker. Deze bunker, ook wel bekend als de "Rossinibunker", was de grootste en belangrijkste *Atlantikwall*-bunker in Nederland. Dat het hier in feite gaat om het samenbouwen van twee bunkers, maakt het complex zelfs uniek in Europa. In Nederland zijn slechts weinig in bunkers ondergebrachte hoofdkwartieren ontkomen aan na-oorlogse sloopacties. Slechts een grote commandobunker op het Servaasbolwerk in Utrecht komt qua omvang in de buurt van het Hilversumse exemplaar.

In de Hilversumse bunker is een belangrijk deel van de Nederlandse bezettingsgeschiedenis geschreven. Maar ook tijdens de Koude Oorlog speelde de bunker een belangrijke rol, een periode

Plattegrond van de Blaskowitzbunker aan de Verdilaan. Duidelijk is te zien dat de bunker uit twee verschillende delen is opgebouwd. Bouwtekening uit 1943. Uit: De commandobunker van Hilversum.

waarover de officiële geschiedschrijving nog moet beginnen. De bunker is zonder twijfel een van de meest bijzondere tastbare overblijfselen van ingrijpende periodes in de vaderlandse geschiedenis van deze eeuw. Maar ook voor de plaatselijke geschiedenis is de bunker van belang. Redenen genoeg om nog eens een keer extra na te denken over het behoud van de bunker. Want of Hilversum nu zoveel opschiet met tien nieuwe villaatjes...?

Het boek:

De commandobunker van Hilversum

In dit boek houden de schrijvers een warm pleidooi voor het behoud van de bunker. Omdat sloop van de bunker voor de deur staat moesten zij het onderzoek naar de geschiedenis van de bunker zeer snel uitvoeren. Zij spreken zelf van “ad-hoc-onderzoek”. Niettemin wisten zij alle belangrijke gegevens over de bunker te verzamelen en voegden zij aan het boek ook nog twee korte biografieën toe: die van *General der Flieger* Christiansen en *Generaloberst* Blaskowitz. Beiden speelden een belangrijke rol in de geschiedenis van de bun-

ker. Het boek is verder rijk geïllustreerd met foto's, bouwtekeningen en plattegronden. In de bijlagen zijn enkele geschriften van Blaskowitz opgenomen, waaronder zijn rapport uit februari 1940 met klachten over wandaden van de Duitsers in Polen. Interessant voor Hilversum is ook de in bijlage 5 opgenomen adreslijst van Duitse militairen in de buurt van het Rudelsheimcomplex op 10 juli 1944.

Hoewel het boek hier en daar de sporen draagt van een snelle productie (zo breekt het woord bunker consequent niet goed af aan het einde van de regel – storend in een boek dat over een bunker gaat), toch draagt de inhoud belangrijk bij aan de Hilversumse geschiedschrijving.

EJP

De commandobunker van Hilversum. Hoofdkwartier van de Atlantikwall in Nederland, door Joep Bremmers, Marc Machielse en Hans Sakkers. Fortress Books, Nieuw Weerdinge, 1998. A4 formaat, 48 pp. ISBN 90-76396-03-5. Prijs: f32,50. Verkrijgbaar in de boekhandel of te bestellen op tel.nr. 0591-521789.